

Het moeilijke ontmoeten*Verhalen van alledaagse zedelijkheid*

Koen Raes, Brussel, VUBPress, 1997.

In de laatste decennia is de traditionele eenheidsmoraal, de 'theemutscultuur' (Kunneman), gaandeweg en grondig geërodeerd. Gelukkig! Maar naast een weldoende bevrijding had de 'liberalisering' ook kwalijke effecten. Het pleidooi voor niet-inmenging van de overheid op privé-terreinen ging gepaard met de overtuiging dat de concrete leefwereld ethisch neutraal gebied was. De vraag naar 'het goede leven' stond niet meer op het programma. Tolerantie, respect voor andermans overtuiging, werd synoniem van permissiviteit. Pluralisme werd onverschilligheid. Ten gevolge van deze de-ethisering (ont-moeten) viel de concrete leefwereld meer en meer ten prooi aan productivistische en consumptieve imperatieven: een utilair individualisme in de publieke sfeer gaat gepaard met een expressief individualisme in de privé-sfeer.

Terwijl de postmodernen het ontmoeten als fragmentering, diversifiëring, individualisering en nomadisering toejuichen, pleiten de communitaristen voor een herwaardering van de gemeenschap, de traditie, gedeelde waarden, een deugdenethiek, enz. Koen Raes wil zowel het anti-rationalisme van de eersten als het traditionalisme van de laatsten vermijden, en de contouren van een nieuwe ethiek uittekenen, een aantal ethische begrippen (het goede leven, deugd, uitmuntendheid, respect, liefde, zorgzaamheid) herijken op basis van de verworvenheden van de moderniteit (zelfverantwoordelijkheid, pluralisme, tolerantie, kritische

zin), niet ertegen. Vanuit die achtergrond, de relatie van cultuur en ethiek, de zedelijkheid - daar is Hegel weer! - komen dan concrete problemen uit de leefwereld aan bod: de anonieme cultuur van de openbare ruimte (hoofdstuk 2); erotiek en seksuele etiquette (hoofdstuk 3); verdelende rechtvaardigheid en gedeelde waarden in gezinsverband (hoofdstuk 4), ruimte voor kinderen buiten de school en het gezin (hoofdstuk 5); het uitgaansleven van jongeren (hoofdstuk 6); een ethiek voor de grijze samenleving (hoofdstuk 7).

Het is de bekommernis van de auteur om het 'ethisch reveil' niet aan de conservatieven over te laten. In het tweede hoofdstuk, de naakte samenleving, komt hij origineel uit de hoek. Tegenover de substantiële wij-identiteit van de communitaristen, gebaseerd op face-to-face relaties binnen lokale gemeenschappen, wil hij de publieke ruimte van de moderne grootstad herwaarderen als de onpersoonlijke ontmoetingsplaats tussen vreemden. "Het behoort tot het wezen van de stedelijke openbaarheid dat zij een door en door menselijke, maar niettemin radicaal onpersoonlijke ruimte biedt voor interactie en verbondenheid tussen mensen" (blz. 69). Meer algemeen zoekt hij, na het ontmoeten, naar een aanzet, een kader voor het goede leven in de richting van een nieuwe vormelijkheid, een nieuwe taal voor het ontmoeten.

Het boek brengt een aantal eerder verschenen artikels bijeen. Toch denk ik dat mijn probleem met het boek louter met deze diversiteit van hun afkomst heeft te maken. Want wat is de precieze *ethische* relevantie van de omgangsvormen waarvoor de auteur pleit? "Juist de on-

persoonlijke cultuur van de grootstedelijke samenleving draagt *de mogelijkheden* in zich van een ander type moraal" (blz. 69, eigen cursivering). Regels en ritens mogen niet instrumenteel, maar evenmin moreel benaderd worden. "Wie ritens en procedures naar hun morele zin vraagt, vernietigt hun betekenis en het gedrag dat zij mogelijk maakten" (blz. 78). Of nog: "Zij (de moraliteit) dient aangevuld met een meer publieke, openbare, algemene, onpersoonlijke moraal" (blz. 80). Waarom worden culturele omgangsvormen een (andere) moraal genoemd? De auteur vervolgt: "Tegelijk is er nood aan een nieuwe herwaardering van de conventionele codes, wars van hun louter morele zingeving" (blz. 80).

De verwijzing naar Benjamin brengt mij niet echt verder: de flaneur is juist niet uit op ontmoeting, maar op afstandelijke beschouwing. Zijn interesse is esthetisch (afstandelijk), niet ethisch (participerend), zelfs niet in de ruim-culturele betekenis die Koen Raes voor ogen staat. Gewagen van "een moraliteit van acteurs" (blz. 68) in deze context lijkt mij problematisch. Om mijn probleem in een Kantiaanse terminologie uit te drukken: omgangsvormen zijn van de orde van maximes ("Als ik beledigd wordt, zal ik met humor reageren"); zij kunnen nooit het verplichtend karakter krijgen waardoor de zedelijke orde gekenmerkt wordt ("Je moet jezelf en de ander als doel-op-zich beschouwen"). Ik kan iemand stijlloos, ongemanierd, boertig vinden; maar dat houdt - gelukkig - geen ethisch oordeel in.

De omgangsvormen waar de auteur, interessant en terecht, voor pleit lijken mij dan ook veeleer een

opvoedende waarde te hebben. Ze wekken bij de individuen een andere sensibele dan het puur utilitaire. Maar à la limite heeft het bestuderen van zuivere wiskunde en logica, of het inoefenen van een moeilijk muziekstuk, of het gemeenschappelijk verrichten van een taak niet een analoge pedagogische waarde? Alleszins zag ik graag de relatie tussen sociale omgangsvormen en ethiek (moraal) meer theoretisch uitgeklaard.

Voor een invulling van deze onpersoonlijke ontmoetingsruimte verwijst de auteur, in het spoor van Richard Sennett's *The Fall of the Public Man*, naar de 18de-eeuwse grootstedelijke culturen van Londen of Parijs (blz. 70). Wordt één historische en maatschappelijk bepaalde handelingsmodus, in concreto de sociale omgangsvormen van de stedelijke burgerij, op die manier tot een normatief ideaal verheven? De huidige situatie komt daardoor quasi automatisch te staan in het teken

van verdwijnen, verlies, teloorgang, het verval van de publieke mens (blz. 71), het gebrek aan een onpersoonlijke moraliteit (blz. 72), de erosie van het publieke leven (blz. 76). "Er bestaat een wijdverbreide onhandigheid in omgangsvormen tussen mensen, een voortdurende twijfel over de juiste houding, de juiste woorden, het juiste gedrag. (...). De conventionele vormen zijn verdwenen, maar een nieuwe vormelijkheid laat (nog?) op zich wachten" (blz. 79).

Deze analyse en diagnose lijkt mij nogal eenzijdig. Tegenvoorbeelden geven heeft iets delicaats, maar ik waag me er toch aan. Mij valt alleszins bij de huidige studentengeneratie de aandacht op voor leefstijl: lichaamstaal, kledij, muziek, fuiven, vocabulaire, die uiteraard erg expressief-individualistische, maar ook communicatieve componenten bevatten (en die niet zonder meer tot heteronome discipline of consumptie te herleiden zijn). En als je bij de

ontluikende lente door het Leuvense stadspark wandelt, dan kan je bij het aanschouwen van die minnende en strelende jongeren maar met moeite beweren dat de *ars erotica* in onze cultuur helemaal zoek is!

Op het einde van het boek merkt de auteur op: "Indien mijn intuïtie zich niet vergist, lijkt het mij dat precies in de diverse subculturen van jongeren vandaag intens gezocht wordt naar nieuwe, niet instrumentele vormen van ontmoeting, naar nieuwe rituelen en omgangsvormen" (blz. 239). Daarover, zo stelt hij, ontbreekt hem voldoende informatie en zou een ander boek nodig zijn. Méér informatie hierover, zo lijkt mij, zou *Het moeilijke ontmoeten* in een andere toonaard gezet hebben. Iets welwillender, en zo rijker aan perspectieven.

Rob Devos
Filosoof aan de KUL